

SİYER ARAŐTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF SİRAH STUDIES

SAD • ISSN 2547-9822 • e-ISSN 2791-6138

Sayı: 15 • Temmuz 2023

Issue: 15 • July 2023

M. Şemsettin Günaltay, İslâm Öncesi Arap Tarihi

sad. Mehmet Mahfuz Söylemez, Ankara
Okulu Yayınları, Ankara 2021, 258 sayfa

Miraç Okutan*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Kitap Deęerlendirmesi/Article Type: Book Review

<https://doi.org/10.56288/siyer.1230664>

Geliř Tarihi: 6 Ocak 2023/Date Received: 6 January 2023

Kabul Tarihi: 1 Mayıs 2023/Date Accepted: 1 May 2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Miraç Okutan)

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, okutanmiraç9@gmail.com, 0000-0002-3898-6114

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial License

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlayabilmek için, nazil olduğu zamanın ve zeminin incelenmesi gerekir. Kur'ân, milâdî yedinci asırda, Hicaz bölgesinde ve ilk muhatap kitlenin diliyle nâzil olmuş bir kitaptır. Bundan dolayı söz konusu dönemin, yerin ve toplumun özellikleri göz ardı edilerek yapılan anlama ve yorum faaliyetleri eksik kalacaktır. Zaman, yer ve toplum unsurlarını anlayabilmek için tarih ilmine ihtiyaç vardır. Tarihte ele alınan dönem, geçmişiyile beraber, sebep sonuç ilişkisi içerisinde incelenmektedir. Bundan dolayı Kur'ân'ın nâzil olduğu bağlamı doğru yorumlayabilmek, İslâm öncesi Arap tarihinin incelenmesiyle doğrudan alakalıdır. M. Şemsettin Günaltay'ın "İslâm Öncesi Arap Tarihi" kitabı, bu alana dair ülkemizde yapılan ilk çalışmalarından biri olması sebebiyle büyük önemi haizdir.

Kitap, sadeleştiren Mehmet Mahfuz Söylemez'in ön sözde ifade ettiği üzere, "el-Mufassal" isimli geniş bir çalışmanın ilk cildi olarak planlanmıştı. Ancak diğer ciltler yazılmadığı için "İslâm Tarihi" adıyla basılmıştır. 2006 yılında yeniden yayımlanan esere, sadeleştiren tarafından, içeriği dikkate alınarak "İslâm Öncesi Arap Tarihi" adı verilmiştir.

Eser; giriş, İslâm öncesi Arabistan ve Arap toplumuna dair onlarca başlık ve dizinden müteşekkildir. Müellif, sistemli bir içerik tasnifine ve başlıklandırmaya gitmemiştir. Eserde; Arabistan coğrafyası, oradaki kabileler, İslâm öncesi Arap tarihinin dönemleri, Kuzey ve Güney Arabistan'da kurulan bazı devletler, Arapların kadim dönemdeki diğer milletlerle ilişkileri, Mekke ve Medine tarihi gibi çeşitli konular ele alınmıştır. Sadeleştirilmiş baskıda başlık düzeni orijinal halini korumuştur.

Eser, doğrudan latinize edilmek yerine kısmen müdahale edilerek sadeleştirilmiştir. Bundan dolayı aşağıda değerlendirmeye tabi kıldığımız kısımlar, tarafımızca, hicrî 1341 yılında Evkâf-ı İslâmiye Matbaası tarafından, İstanbul'da "İslâm Tarihi" adıyla basılan nüsha ile karşılaştırılmıştır. Sadeleştirilmiş baskıda ya cümleler doğrudan latinize edilmiş ya da günümüzde herkes tarafından anlaşılması zor olan kelimeler bugün kullanılan eş anlamlılarıyla yer değiştirilmiştir. Dolayısıyla sadeleştirme esnasında kitabı aslından uzaklaştıracak ciddi bir değişikliğe gidilmemiştir.

Müellif, "Arap Yarımadasında İkamet Eden Kabileler" başlığı altında, kendi yaşadığı dönemdeki kabileleri yazmıştır. Kitabı sadeleştiren, bu durumun sebebi olarak eserin tamamlanmadığını ve kitabın diğer kısımlarının dikkate alınarak yazıldığını ifade etmiştir. Sadeleştirenin, günümüz baskısında bu ifadelere yer vermesi, okurun kitapta zikredilen kabilelerin İslâm öncesinde yaşadığı vehmine kapılmasının önüne geçmektedir.

Kitapta yer yer itiraz gerektiren bilgiler ve boşluklar vardır. Mahfuz Söylemez, birçok dipnotta esere katkıda bulunmuştur. Meselâ Günaltay'ın "*Samî dillerinden günümüzde sadece Arapça yaşamaktadır.*" ifadesine karşılık Söylemez, "*Bugün İbranice ve Süryanice de yaşamaktadır.*" ifadelerini dipnota ilave etmiştir (s. 36). Kitabın 107. dipnotunda ise boşluk vardır. "*Cahiliye şairlerinden ünlü...*" ifadesinin devamında hiçbir şey yazmamaktadır (s. 101). Bu durumun, ilk baskıda yapılan hatadan kaynaklandığı düşünülebilir.

Eserin en çok eleştirilecek yönlerinden birisi, referans bilgisine oldukça az yer vermesidir. Müellif, kaynaklara başvurulmadan aktarılması mümkün olmayan birçok ifadede referans göstermeyi gerekli görmemiştir. Örneğin milattan 90 sene önce Nabatî tahtına I. Ubade'nin geçtiğini, III. Haris'in Suriye'nin bazı bölgelerini ele geçirmiş olduğunu, Sacarous'un Petrâ üzerine yürüdüğünü veya Nabatî hükümdarlarından kendi adına para bastıran ilk hükümdarın III. Haris olduğunu ifade ederken hiçbir kaynak göstermemiştir (s. 68). Kitabın kaleme alındığı dönemde yazılan eserlere bakıldığında kaynak gösterme hususundaki hassasiyetin genel olarak günümüzdeki oranda olmadığı görülmektedir. Neşet Çağatay'ın 1957 yılında basılan ve bu alanda yapılan ilk Türkçe çalışmalardan olan "İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı" isimli eseri, kaynak gösterme hassasiyetinin ne düzeyde olduğunu göstermesi açısından örnek olarak zikredilebilir.

Eserde kaynak göstermeyle alakalı ciddi sorunların bulunmasının yanında az da olsa bu duruma uymayacak şekilde, yer yer verilen bilginin en eski kaynağına gitmeye çalışılmıştır. Meselâ Şasuların Arap olduğu fikrini ilk savunanın, milâdî birinci asrın sonunda vefat eden Josephus adındaki bir Yahudi tarihçi olduğu ifade edilmektedir (s.50).

Müellif, eserin pek çok yerinde kazılar sonucu ortaya çıkarılan malzemelerden yararlanmışır. Böylece kalıntılar sayesinde konu hakkında kaynaklarda geçen malumatların doğruluğunu test etme veya boşlukları doldurma imkânı bulunmaktadır. Medâin-i Salih harabelerindeki Nabatî Kitabesi (s. 57) veya III. Haris ve Roma komutanlarından Sacaros'un sikkeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir (s. 69).

Müellif, yer yer akademik üsluptan uzaklaşmıştır. Meselâ Tasim ve Cedis Araplarından söz ederken řu ifadelere yer verilmiştir: “...Yalnız menkıbede Cedislilerden Zerkau'l-Yemame adında bir kadından bahsedilmiştir. Güya, bu kadın gayet uzaktan görebiliyormuş. Hatta Tubba' Cedisler üzerine yürüdüğü zaman üç günlük yoldan onları görmüş ve kavmine haber vermiş ise de inandıramamışmış...”(s. 61)

Kitapta, İslâm öncesi Araplar, ilk ortaya çıkışlarından itibaren ele alınmıştır. Bu kapsamda Samî uluslardan, yaşadıkları coğrafyadan ve dillerinden bahsedilmiştir. Şemseddin Günaltay bazı noktalarda okuyucuyu diğeri eserlerine yönlendirmektedir. Meselâ 20. dipnotta Sümerler hakkında yazılması gerekenleri kısa tutmuş ve okuyucusunu, dipnotta “Mufassal Türk Tarihi” adlı eserine yönlendirmiştir.

Eserde yeni bilgiler ortaya koymak ve daha önemlisi var olan bilgileri desteklemek amacıyla şiirlerden yararlanılmıştır. Özellikle kitabın sonlarına doğru yoğunlaşan şiirler üzerinden İmruülkays ve Abîd b. Ebras arasındaki atışmaları da görebilmekteyiz. Aynı zamanda eserin pek çok yerinde dilsel tahlillere yer verilmiş ve lehçeler karşılaştırılmıştır.

Müellif, kitabın bazı kısımlarında bir hadisenin veya görüşün sebeplerini alt alta sıralamıştır. Bu sayede ele alınan konudaki düşünceleri tek sayfada bir bütün olarak görme imkânını okuyucusuna sunmaktadır. Meselâ Şasuları Amâlika Araplarından sayanların dayandıkları sebepleri yedi maddede sıralamış ve arkasından Hiksosların Amalika'dan olmadıkları görüşünü kabul ettiğini ifade etmiştir (s.52).

Eser çok sayıda başlıktan oluşmaktadır. Ancak başlıklar kendi aralarında veya içerikleri açısından karşılaştırıldığında herhangi bir düzene tabi olmadıkları görülmektedir. Bazı devletlerin coğrafya, dil ve kültür açısından uzun uzun anlatılmasına mukabil diğeri bazı devletlere çok daha kısa açıklamalarla yer verilmesi dikkati çekmektedir. Ayrıca devlet veya kabileleri ele alırken takip edilen ortak bir metot da söz konusu değildir. Bunun haricinde bazı başlıkların tekrar edildikleri görülmektedir. Meselâ “Sebe Devleti” başlığı altında söz konusu devlet ele alınırken üç sayfa sonra da aynı başlık atılmıştır (s.126). Bu noktada ikinci başlığın “Sebe Devleti'nin Hükümdarları” şekilde isimlendirilmesi ve bu başlık altındaki ilk paragrafın önceki başlığın altında değerlendirilmesi daha isabetli olabilirdi. Bununla beraber müellif önemli gördüğü bazı mekanları ayrı başlıklar altında ele almıştır. Nabatî Devleti'ni anlatırken Petrâ şehrini “Nabatî Devleti ve Petrâ” başlığı altında ele alması veya Tedmur Devleti'ni ele alırken Tedmur Harabesi'ni ayrı bir başlık altında incelemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Başlıklandırma meselesine dair son olarak kitaptaki “Güney Arabistan'ın Gerçek Tarihi” başlığına

dikkat çekmekte fayda vardır (s. 109). Müellif “Güney Arabistan” başlığı altında, kendi ifadesiyle “Arap tarihçilerin” rivayetleri doğrultusunda ilgili konuyu ele almıştır (s. 103). Ancak “Güney Arabistan’ın Gerçek Tarihi” başlığı altında son zamanlarda (müellifin yaşadığı dönem) keşfedilen birçok kitabe ve kadim Yunan müelliflerinin verdikleri bilgilerle karanlıktaki hususların aydınlandığını ifade etmektedir.

Kitapta birçok görselden yararlanılmıştır. Kitabın, değerlendirdiğimiz güncel baskısı ve hicrî 1341 yılı Evkaf-ı İslâmiye baskısı karşılaştırıldığında Evkaf-ı İslâmiye baskısındaki görsellerin daha net ve ayrıntılı gözüktüğü tespit edilmiştir. Bu noktada yeni baskıdaki görseller daha net hale getirilebilir. Bunun haricinde Evkaf baskısında mevcut olan Arap Yarımadası’na dair haritaların güncel baskıya alınmadığı da tespit edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm ve Sıyer’in doğru anlaşılabilmesi için araştırılması elzem olan bir dönemi ele alması bakımından çok önemli olan bu eser, yazıldığı dönemde büyük bir boşluğu doldurmuştur. Alanında yazılmış ilk eserlerden biri olması sebebiyle bazı eksiklikler içermektedir. Sonuç olarak, günümüze değin bu alana dair pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam ediyor olsa da ele aldığımız eser, ülkemizdeki çalışmalara zemin teşkil etmesi açısından büyük öneme sahiptir.

